

Wisdom of Royal Glory (Kutadgu Bilig): A Turko-Islamic Mirror for Princes. By YUSUF KHAŞ HAJIB translated with an introduction and notes by Robert Dankoff. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1983. Pp.281.

Tanıtılan kitap, İslamî dönem Türk edebiyatının en eski anıtı olan, 11. yüzyıldan kalma *Kutadgu Bilig*'in çevirisidir. *Kutadgu Bilig* 6500'den fazla beyitten oluşan uzun, öğretici bir şiiirdir. Dili, 9. ve 10. yüzyıllara ait Budist ve Maniheizt eserlerin dili olan eski Uygur Türkçesinin devamı sayabileceğimiz Karahanlı Türkçesidir.

Kutadgu Bilig'in bize üç elyazması ulaşmıştır. Bu nüshalardan en eskisi, büyük olasılıkla 13. yüzyılda yazılmış olan Fergana nüshasıdır. Kahire nüshası 14. yüzyılda yazılmış izlenimini vermektedir. *Kutadgu Bilig*'in üçüncü nüshası olan Uygur harfli Herat-diğer adıyla Viyana- nüshası 15. yüzyılda, daha kesin bir ifadeyle 1439'da istinsah edilmiştir. Bu yazmanın Arap harfli bir nüshadan istinsah edildiği ve çok sayıda yanlış içerdiği de açıkça bellidir.

Kutadgu Bilig'in eleştirel yayını 1947'de Reşid Rahmeti Arat tarafından yapılmıştır.¹ Arat, 1959'da da *Kutadgu Bilig*'in günümüz Türkçesine çevirisini yapmıştır.² Dankoff'un İngilizce çevirisi metnin Arat'ça yapılan eleştirel yayınına dayanmaktadır. Ancak Dankoff, Arat yayını üzerinde çok sayıda düzeltme de yapmıştır. *Kutadgu Bilig* yayımındaki çeşitli okuyuş hatalarının metnin günümüz Türkçesine çevirisi sırasında doğrudan Arat'ın kendisi tarafından düzeltilmiş olduğu da unutulmamalıdır. Örneğin, 50. beytin 2. dizesindeki *iki* sözcüğü

*iki kadın erdi küdegü iki
bular erdi ödrüm budunda iki*

"Bunlar halkın en iyisi ve seçkini idi," olarak çevrilmesinden dolayı Arat'ça *yigi* 'en iyisi' olarak düzeltilmiştir.³

Dankoff'ça yapılan düzeltmelerden bazıları Sir Gerard Clauson'ca⁴ önerilen farklı okuyuşlara, iki tanesi de S.Tezcan'ca⁵ önerilenlere dayanmaktadır. Bununla birlikte düzeltmelerin büyük çoğunluğu çevirmenin kendisi tarafından yapılmıştır.

* Bu tanıtmanın İngilizce aslı *Journal of Near Eastern Studies* C. 48, No. 1 (January 1989), ss.68-70'te yayımlanmıştır.

1 Reşid Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig, I: Metin* (İstanbul, 1947).

2 Reşid Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig, II: Tercüme* (Ankara, 1959).

3 a.g.e., s. 15.

4 Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish* (Oxford, 1972).

5 Semih Tezcan, "Kutadgu Bilig Dizini Üzerine", *Türk Tarih Kurumu-Bulleten* 45 (1981): 23-78.

Kutadgu Bilig metninde Dankoff'ça yapılan düzeltmeler, çoğu dize ve beyitteki belirsizlikleri daha açık ve anlamlı bir duruma getirmesi yönünden de oldukça önemlidir. Şöyle ki, örneğin, Arat yayınında 86. beytin 2. dizesi aşağıdaki gibidir:

*bulut kökredi urdı nevbet tuğı
yaşın yaşnadı tarttı haqan tuğı*

Arat bunu günümüz Türkçesine şöyle çevirir: "Gök gürlledi, nevbet davulunu vurdu; Şimşek çaktı, hakanın tuğunu çekti" (Arat, 1959, s.18). Dankoff, ikinci satırdaki *tuğı* 'bayrağı' sözcüğünü haklı olarak *tığı* 'kılıcı' şeklinde düzeltir ve dizeyi, "Şimşek çaktı, hakanın kılıcını çekti" ("lightning flashed, brandishing the Khaqan's sword") şeklinde çevirir. Herat nüshasında *tuğı*, fakat Fergana nüshasında *tuğı* yerine *tığı* vardır. Her ne kadar *tuğ tart-* 'bayrak açmak' deyimini, *tığ tart-* 'kılıç çekmek' deyimini kadar yaygın ve olağan ise de, hareketin hızlılığını belirtmesi açısından kılıç çekmenin şimşege benzetilmesi oldukça uygun bir benzetmedir, dolayısıyla söz konusu sözcük Dankoff'un önerdiği gibi *tığı* (daha doğrusu *tığı*) olmalıdır. Bunun yanı sıra hemen izleyen beytin (no.87) okunuşu,

*biri kında çıktı sunup il tutar
biri küsi çavı ajunça yeter (beyit 87)*

"Biri ülkeyi fethetmek için kınından çıktı; diğeri adını sanını baştan başa dünyaya yayıyor"(Dankoff, s.42) tartışma konusu *tığı* 'kılıcı' sözcüğünü daha açık duruma getirir. Benzer başka bir düzeltme de aşağıdaki beyitte yapılmıştır:

*öküş sözde artuk asıg körmedim
yana sözlemişte asıg tulmadım (Arat, 1947, s.34)*

Arat bu beyti şöyle çevirir: "Çok sözden fazla fayda görmedim; ama söylemek de faydasız değildir" (Arat, 1959, s.23). Dankoff ikinci dizede iki düzeltme yapar: (1) *tulmadım* yerine *bulmadım* olmalıydı; ve (2) *yana sözlemişte* 'ama söylemek de' olarak değil de 'tekrarda, yinelemekte' olarak anlaşılmalıydı. Bu beytin okunuşu Dankoff'un çevirisinde şöyledir: "I see no great profit in verbosity, nor do I find advantage in repetition" (s.45). Söz konusu beyti Dankoff'un yorumlayışı şüphesiz doğrudur. Herat kopyasında ikinci dizenin son iki sözcüğü olarak *tadıg körmedim* 'tad bulmadım' vardır, ve Arat'ça *tulmadım* okunan sözcük Fergana nüshasında, üzerinde nokta bulunmadığı için, *bulmadım* şeklinde okunabilir. Bunun yanı sıra 'itmek, vurmak' anlamına gelen *tul-* eylemi (krş. MK *er topıknı adrı bile tuldı*, "adam topa değnekle vurdu") bu metne uygun düşmemektedir.

Bu ve böylesi diğer bir çok düzeltme Robert Dankoff'un Karahanlı Türkçesi üzerine eksiksiz bir bilgiye sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Doğrusu Dankoff, bilgisini, önceki bir çok okunmuş hatalarını da düzeltmiş olduğu bir başka yayınında, Mahmüd al-Kaşğari'nin *Divānu luğāt al-turk*'ünün çevirisinde de tanıtlamış oldu.⁶

6 Robert Dankoff (in collaboration with James Kelly), *Mahmud al-Kāshgari: Compendium of the Turkic Dialects* (Cambridge, 1982, 1984, 1985).

Dankoff ustalığını bu yapıtın çevirisiyle de göstermiştir. *Kutadgu Bilig* gibi bir yapıtı, İngilizceye veya başka bir dile çevirmenin kesinlikle kolay bir iş olmadığı da akılda tutulması gereken bir konudur. Dankoff, son derece zor olan bu işi büyük bir başarıyla sonuçlandırmıştır.

Kutadgu Bilig'in günümüz İngilizcesine çevirisinde Dankoff, esas olarak uygunluğu ve okunabilirliği (Introduction, s. 34) amaçlamıştır. Uygun düşmeyen satır doldurmalarını atmakta ve sözcüklerle deyimlerin, bazan da bütün bir dizenin yerini değiştirmekte hiç duraksamamıştır. Daha uygun ve okunabilir bir metin yaratmak için bazı eklemeler de yapmış, fakat "bilgiçlik taslayan ayraç ve köşeli ayraçlar"dan da, "bunlar sadece okuyucunun anlamasına engel olur" düşüncesiyle kaçınmıştır.

Dankoff'un üslubu çok açık, akıcı ve incedir. Dankoff, eskicil sözcükleri ve yapıları kullanmaktan, bazı çevirmenlerin asıl metnin üslubunu ya da eskicil dilini yansıtmak için seçtiği yöntemden özellikle kaçınmıştır. Dankoff, burada ve bazı yerlerde *hearken* (kulak vermek), *don* (giymek), vb. gibi eskicil ve şiirsel sözcükleri kullanır; fakat böylesi sözcükleri salt cümlelerini ölçülü ve uyumlu bir duruma sokmak için seçer, örneğin, retorik amaçlarla asıl metnin müzikal etkisini az ya da çok yansıtmaya çalışmıştır. Sonuçta Dankoff, Yusuf Has Hacib'çe çok sık kullanılan bir düzeni, alliterasyon kullanımını kendi nesir çevirisinde oldukça sık olarak kullanır: "A zephyr came wafting from the east ... (Doğudan meltem sürüklenerek geldi...)", "... as balmy breezes banished stodgy winter (güzel kokulu esinti sönük kışı sürdü)", "Sol came back to this starting-place (Güneş yeniden doğduğu yere geldi)", "Countless kinds of flowers...(sayısız türde çiçek)", "Zephyr sprang up carrying the scent of cloves and all the world was suffused with musk (meltem, karanfil kokularını taşıyarak yayıldı ve bütün dünya misk kokusuyla kaplandı)", "Now ducks and geese, swans and swallows cover the sky, cackling and swirling up and down (gökyüzünü şimdi, bağrışarak aşağı-yukarı dönüp duran kaz, ördek, kuğu, kıkıyruk kuşu kaplar)", "Kökiş and crane cry out in the sky with echoing calls (kökiş ve turna, gökyüzünde yansıyan ötüşmeleriyle bağrışıyorlar)", "but now I have doffed my widow's weeds and donned a gown of white ermine (fakat şimdi dulluk elbisemi çıkarıp beyaz kakımdan gelinliğimi giydim)" (ss. 41, 42 vb.).

Kutadgu Bilig'deki dörtlüklerin çoğu uyak şemalarıyla ayırt edilebilmektedir (*aaba*). Dankoff bu dörtlüklerin uyak şemasını *abcb*'ye değiştirerek bunları başarıyla şiire dönüştürmüştür. Bu dörtlüklerin çevirisinde gerekli oldukça, önemli sayılabilecek kadar serbestliğe de kaçmıştır. Bununla birlikte aslının doğru olarak kalabilmesi için de epey çaba sarf etmiştir. Bir örnek vermek için *Kutadgu Bilig*'den aşağıdaki dörtlüğü seçtim:

*İve kırme işke sabır kıl serin
İve kılmuş işler ökünçi yarın
Kamuğ işte İvme serin öz tutun
Serinse bulur kıl bu beglik kırın (Arat, s. 74).*

Bu dörtlük şöyle çevrilebilir: "İşe aceleyle başlama, sabırlı ol; aceleyle yapılmış işler yarın pişmanlık getirecektir. Hiç bir işte aceleci olma, sabırlı ol ve kendini dizginle; eğer

bir insan sabırlı olursa , o insan beylik rütbesini bulur." Dankoff bu dörtlüğü başarıyla şiire dönüştürmüştür:

Be hot and hasty and you'll get
Regret and sorrow;
Be calm and cool and you'll become
A prince tomorrow (ss. 58-59)

Görüldüğü üzere, Dankoff sadece yetenekli bir çevirmen değil, aynı zamanda usta bir şairdir de. Dankoff, kitabın girişinde çevirisini anlatırken Dr. Johnson'dan şu sözü almıştır: "Çevirmen, (yapıtın) yazarı gibi olmalıdır; yazarı aşmak onun görevi değildir" (s. 34). *Kutadgu Bilig*'in çevirmeni için, Dr. Johnson'ın öğüdünü yerine getiremeyip, Orta Türkçe bu yapıtın yazarının değerini artırmıştır ifadesini kullanmak abartma olmayacaktır.

Talat Tekin
(Çev. Mehmet Ölmez)